

شرق روزنامه کتاب و ادبیات

خط مشی سحابی در ترجمه، علی اصغر حداد و حوری اعتصام	صفحه ۸
دور وایت از مهدی سحابی و نقاشی هایش، امیر اثباتی و لیلی گلستان	صفحه ۹
نگاهی گذرا به چندویژ هنامه نوروزی، مصطفی ایزدی	صفحه ۱۰

نگاه	
گرائینگاه دردناک «مهدی سحابی» آیا «پروست» مطرود بود؟ «مارسل پروست» و ترجمه اثر مهم او، «در جست‌وجوی زمان از دست‌رفته» به زبان فارسی، در فضای ادبی ما به عنوان امری مساله‌زا دودیدگاه متفاوت را برانگیخت. برخی مترجمان چون محمد قاضی، این اثر مدرن را ترجمه‌ناپذیر دانستند، مترجمانی چون مهدی سحابی، نیز بودند که این دیدگاه را «افسانه» خواندند: «اینها در حد حرف و افسانه است. برای یک آدم حرفه‌ای که می‌خواهد این کار را بکند، کما اینکه من کردم، این افسانه با خواندن شش پاراگراف اول دود می‌شود و به هوا می‌رود... با خواندن همان یک صفحه اول برای من اظهارمن‌الشمس شد که این کتاب کاملاً قابل ترجمه است اما طبعاً از کتاب‌های دیگر مشکل‌تر است به این علت که نویسنده از یک دری وارد شده که ما معمولاً از آن در وارد نمی‌شویم یعنی ما معمولاً جمله‌های بسیار کوتاه می‌گوییم...» سحابی، مترجم «در جست‌وجوی زمان از دست‌رفته»، در کتاب «گفت‌وگو با مهدی سحابی» - که به تازگی در نشر مرکز، منتشر شده، ابتدا سرخوشانه از پاسخ به این پرسش که «اصلاً چطور شد به فکر ترجمه پروست افتادی؟ طفره می‌رود: «همیشه این سوال بوده، به نظر من، خود سوال تعجب‌آور است، بنابراین جواش را هم آدم یا باید چیز خنده‌داری بگوید یا آن جمله معروف آقای ادموند هیلاری که رفته بود اورست را فتح کرده بود: بهش گفتند چرا رفتید اورست را فتح کردید گفته بود خب این کوه آنجا بود ما هم ارش رفتیم بالا» سحابی در ادامه دلیل ترجمه پروست را رسیدن به مرحله‌ای در زندگی حرفه‌اش می‌داند که فکر می‌کند توانایی «بعضی کارهای یک خرده گندم‌تر، هم در اشکل قبلی خود هم در تناسب با کارهایی که دیگران می‌کنند یا نمی‌کنند را دارد... هیچ‌تو پیش‌زمینه، هیچ نوع نیت خاصی پشتش نیست، یک بحث ساده حرفه‌ای است... هیچ‌وقت کار به نظر سستگین نیامد چون در جست‌وجوی زمان از دست‌رفته از یک کتاب نمی‌دیدم... این بود که موقعی که «طرف خانه سوان» را شروع کردم با احتساب همه دشواری‌ها آن را یک کتاب ۵۰۰، ۶۰۰ صفحه‌ای می‌دیدم و بنابراین با همان روحیه سبکبال و واقعا هم در اوج توانایی فنی و در خوانده‌شدنش، دست می‌گذارم: «اینها (ترجمه‌ناپذیری پروست) باورهای هستند که معمولاً با یک حرف شروع می‌شوند. این چیزی که همه درباره‌اش صحبت می‌کنند درباره یک کتابی بود که عملاً وجود نداشت چون متن اصلی‌اش را تقریباً هیچ‌کس نمی‌شناخت جز یک عده معدودی که آنها هم نگفته بودند که این غیرقابل ترجمه است. اینکه پروست ترجمه‌ناپذیر است احتمالاً حرف یکی یا دو نفر از جمله مرحوم قاضی بود... فرض کنیم هیچ نوع نیت بدی نبوده. تنبلی استاد نبوده که چون خودش نمی‌توانسته نمی‌خواسته، غرض نبوده و هیچی نبوده... این عقیده یک نفر آدم بوده که در ضمن چون همه‌چیز درباره یک کتاب غایب است این حرف مرتب این طرف و آن طرف بیفتد مثل یک گوله برف... یعنی چون واقعا هیچ مبانی عقلی و منطقی ندارد می‌گویم شایعه است» در ادامه به‌رغم تأکید سحابی بر «محمد قاضی» و انتساب ایده ترجمه‌ناپذیری پروست به او، سوبه دیگری از مساله بروز می‌کند: «حدس من در مورد شادروان قاضی به طور خاص گذشته از مسایل فردی و شخصی‌اش می‌تواند این باشد که حل کردن بعضی مشکلات کار راه‌دست او نبوده، هرچند که یادم نیست چه سالی این حرف را زده احتمالاً در شرایطی که قاضی یک‌سری کتاب‌های نیمه‌سیاسی داشت تیپ مثلاً ثنا و شراب، هیچ بعید نیست در آن دوران بوده. این نکته هم توی پرتنز همیششه یادم‌ان باشد که همین اواخر تا زمانی که هنوز نگرش مارکسیستی غالب بود پروست جزو نویسندگان بدنام و مطرود بود، به این دلیل که بورژوا بود. فکر کنم یکی از انگیزه‌های من در ترجمه پروست این هم بوده که در دورانی بوده که زائنده‌های قضاوت درباره پروست از بین رفته بود و دوران به اصطلاح مابعد کمونیسم و اینها بوده.» پرانتر: سحابی اما، همچون شیرینی مادلن پروست، خاستگاه پدیدارشدن خاطرات یا رویدادهایی است که بی‌شک از گذشته سر برمی‌آورند - گذشته‌ای که معمولاً به آن پشت می‌کنیم؛ اما از دیگر سو در پیش‌روی ما پدیدار می‌شوند و حالا این پرسش را پیش‌روی می‌گذارند که: آیا واقعا پروست مطرود بود؟ هم نوشته است، ناگهان سیلاب و بیچک باغ کاغذی دلدستان‌های او محور بخش پایانی است که به گفته سحابی با یک سکوت خاص مواجه شد. مهدی سحابی آخر گفت‌وگویش از ناگفته ماندن بخشی از زندگی می‌گوید اینکه: «ما خواننده‌ها و نویسنده‌ها با کتاب‌ها یک جور خاصی زندگی می‌کنیم که مثل همه زندگی مقدار بسیار زیادش ناگفته می‌ماند. هر چقدر هم که بکاوِی باز یک چیزی می‌ماند. شاید تمام لطف کتاب در همین است، مثل خود زندگی.»	

مرور	
نگاهی به کتاب «گفت‌وگو با مهدی سحابی» همیشه چیزی ناگفته می‌ماند پانید زرتابی «گفت‌وگو با مهدی سحابی» مجموعه گفت‌وگوهای این مترجم- نقاش با حوری اعتصام است که از دی ۸۲ تا فروردین ۸۳ انجام شده است. بخش‌هایی از این گفت‌وگو که در کتاب مهدی سحابی بازبینی شده است. در مقدمه کتاب آمده که قرار بوده بعد از ویرایش چیزهایی هم به متن اضافه شده یا تغییر دیگر متن را تصحیح و تدقیق کرد. مجلد نخست در چاپ تازه، آخرین متن ویراسته اوست. پس تا آنجا که در توان داشت برای بهبود کارش کوشید. مساله این است: هیچ یک از ما کاری نهایی و کامل عرضه نمی‌کنیم. فضیلت اخلاقی کار ما در این است که تا آخرین حد توانمان و در نهایت دلبایی به هر حال محدودمان، بکوشیم. آنچه به صورت متن نهایی ارایه می‌شود نهایی نیست. دیگران آن را با نقد و اصلاح تغییر می‌دهند. سحابی زحمت کشیده، بیش از خیلی‌ها، بی‌شک کارش راه را بر مترجم بعدی رمان پروست می‌گشاید و در فهم دشواری‌های یاری می‌کند. به این اعتبار و فقط به این اعتبار، کار سحابی ماندگار است. همان‌طور که مترجم بعدی دن‌کیشوت وامدار انسان شریف و دلبایی خواهد بود که در دهه ۳۰ کتاب را ترجمه کرده بود، همان‌طور که سحابی مدیون «توکل» و دیگر مترجمانی بود که سرخ و سیاه، مون بزرگ و باباگورو را ترجمه کرده بودند. اوج هنر سحابی اما ترجمه پروست نبود. شاید اوج ترجمه‌های او را در چند اثر غولی دیگر در ادبیات جهانی سده بیستم، «لویی فردینان سلین» می‌توان دید. در ترجمه‌های زیبا و افسونگر قصر به قصر، مرگ قسطنی و دسته دلقک‌ها، اینجا کار او در خشان است. این سحابی مترجم است. حکایت سحابی نقاش، چیز دیگری است. آن دیونوسوس شاد و با نشاط و جوانی که در مهدی سحابی بود، در جمع دوستانه بیشتر به چشم می‌آمد به همین دلیل است که ما اصلاً باور نمی‌کنیم که او رفته و نمی‌خواهیم هم باور کنیم. ما همیشه به سحابی سلام کرده‌ایم؛ در حالی که نمی‌توانستیم با او خداقافلی کنیم. هنوز هم همین‌طور است. احساس می‌کنم که برای ما دوستان نزدیکش، سحابی همچنان و باقدتر حضور دارد. او هنوز معنای رنگ و شادی زندگی است. در همان ایابی که سحابی فوت کرد، کتاب «ترس و تنهایی» من منتشر شد که یک شعر از «میکل‌آنژ» در آن ترجمه کرده بودم. «شاستاکوویچ» که این کتاب درباره او بود، یک قطعه‌ای از آن شعر ساخته است. می‌خواهم آن شعر را در اینجا بیآورم. شاید این شعر زبان حال من و دوستان نزدیک سحابی باشد. شعر میکال‌آنژ را «ریلکه» به آلمانی و «باسترتاک» به روسی ترجمه کرده‌اند. اگر سحابی بود می‌توانست خیلی بهتر این شعر را ترجمه کند: جاودگنی اینگ تقدیر خوابی جاودانه برایم فرستاده اما نمرادم هر چند در زمین خاک کرده‌اند، من در تو زنده‌ام، در تو که آوای سوگوارات را می‌شنوم، چرا که دوست در دوست باز می‌تابد ... در دوست بازمی‌تابد. به ظاهر مردماد اما انگار تسلائی به دنیا با هزاران جان، زنده‌ام در قلب همه عشاقم، یعنی که خاک نیستم، و تباهی مرل امن نمی‌کند ... مرل امن نمی‌کند. «عنوان اثری از فردا اولین با ترجمه مهدی سحابی که توسط نشر ماهی منتشر شده است.	

عکس: آیدین رهبر شرق

روایت اول: بابک احمدی

دوست باز یافته

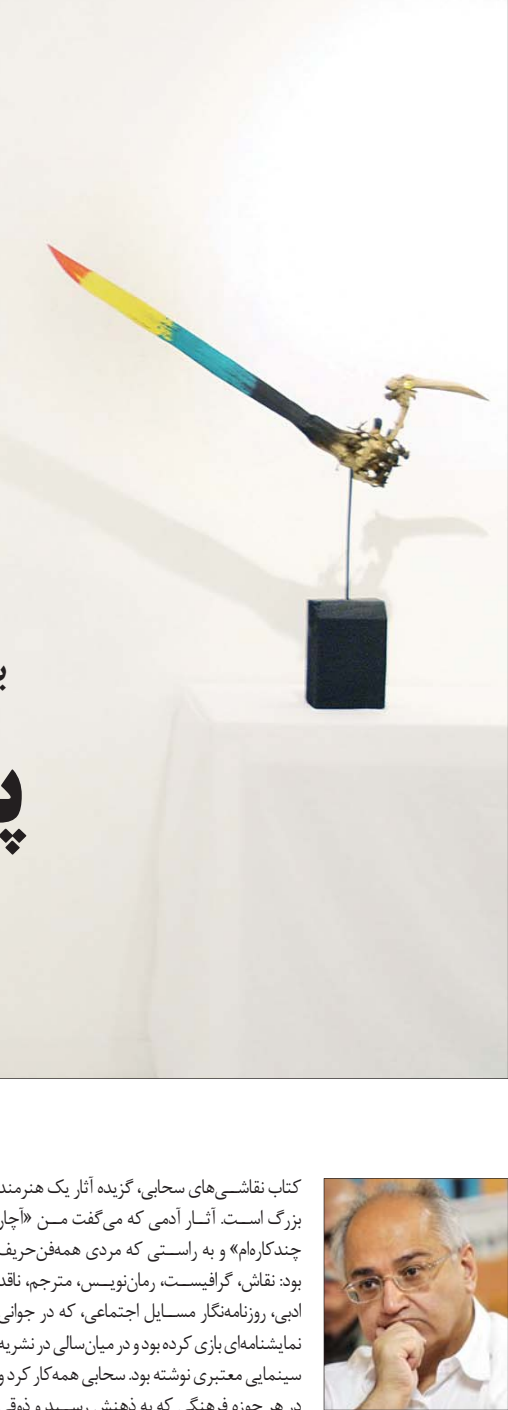
• سحابی با ترجمه «پروست» کارش را کرد

تولدا و دیگری مهدی سحابی، که کاملاً متفاوت بود. همیشه به فکر دیگران بود، به فکر مخاطبانش. او می‌خواست لذت زندگی را انتقال دهد. می‌خواست ترجمه کند تا دنیا را بهتر ببینیم. سحابی برخی از مهم‌ترین آثار قرن بیستم را ترجمه کرد. رمان حجیم و عظیم «مارسل پروست» را به فارسی برگرداند که اثر زیادی بر نویسندگان و شاعران ما گذاشت. سحابی، ادبیات مدرنیستی را به ما معرفی کرد. یکی از اولین ترجمه‌های او -که بسیار هم زیباست، «پارون درخت نشین» ایتالو کالوینو است. اما شاهکار او در ترجمه، آثار سلین، به خصوص «قصر به قصر» بود. سحابی در ترجمه «قصر به قصر» واقعا به جایگاه والایی رسید. اگر این اثر سلین را به فرانسه بخوانید، متوجه می‌شوید که نثر ترجمه فارسی‌اش چقدر زیباست. سحابی توانست یکی از آثار دشوار ادبیات جهانی را -که روایت تناقض‌های درونی سازنده آن است، به زبان مادری‌اش، فارسی ادبی و هرروزه، فارسی یک‌جا تغزلی و لات و لوتی، از کار درآورد. کاری کرد که از عهده هیچ‌کس جز خودش برنی‌آمد و این به دلیل دانش زبان‌شناسی و وسعت واژگان سحابی و همچنین زندگی‌اش در میان مردم بود. همان چیزهایی که کمتر مترجمی از نسل سحابی داشت. گنجینه واژه‌هایی که به او کار می‌برد غنی بود. با زبان کوچه و بسا زبان فخم ادبی (به قول خودش زبان شیک) آشنا بود. در ترجمه «قصر به قصر» لغات به کار نرفته بسیاری می‌بینیم که به‌خوبی در این متن جا افتاده است. این همان تکه اصلی بحث است که در نقاشی‌های او هم دیده می‌شود. نقاشی و هنرهای تجسمی، تخصص من نیست اما این‌قدر می‌دانم که نقاشی‌های سحابی و همین‌طور مجسمه‌هایش برای من بسیار لذت‌بخش است. چراکه غریزی بودن و لذت‌بخش بودن ویژگی اصلی آثار تجسمی سحابی است. از اینها گذشته، چیزی که شادی و لذت ما را تکمیل می‌کند، شخصیت اوست؛ در زمانی که به یادش می‌افتیم، سحابی دوست بزرگ و آدم مهربان و خوش‌قلبی بود. کسان زیادی به او بدی کردند اما او هیچ‌گاه بد کسی را نخواست. همیشه هم به ما می‌گفت که تحمل دیگران را داشته باشی.د رواناری او زیاد بود و به نظر مخالف بیشترین احترام را می‌گذاشت. سحابی چنان‌که ما او را شناخته بودیم آدمی فرتوت و انتقادپذیر بود، ادعایی گزاف نداشت و پدپزای هر نظر اصلاحی دقیق و مستند بود. نه فقط پدپزا که به قول خودش «خواهش‌مند» نخستین ترجمه آلمانی از نخستین مجلد «در جست‌وجوی زمان از دست‌رفته»ی پروست کار یکی از بزرگ‌ترین ادیبان و ناقدان ادبی سده بیستم یعنی «والتر بنیامین» بود. این ترجمه امروز فروموش شده و حتا در مجموعه آثار و ترجمه‌های بنیامین در دهه ۱۹۸۰ چاپ نشده است. نخستین ترجمه انگلیسی متن کامل پروست کار اسکات مون‌کریف‌با اینکه دهه‌ها می‌ماند، خالی از اشکال و کاستی نبود. یکبار هم «ترنس کیلمارتین» در ۱۹۸۱ سراسر آن ترجمه را از نو با متن مقابله کرد، با دقت ویراست و منتشر کرد. سرانجام ترجمه جدید و بهتر «لیدیا دیوبس» راهی کتاب‌فروشی‌ها شد. مساله این است که در کشورهای از فرهنگی پیشرفته کسانی هستند که نادرستی‌های ترجمه‌ها را مستدل و دقیق گوشزد کنند و حرف‌های کسی که صلاحیت اظهارنظر در باب ترجمه‌ها را ندارد اگر هم جایی منتشر شود گوش شنوایی نمی‌یابد. سحابی کارش را کرد. نگذاشت متن پروست به کتابی مرموز با آیاتی نامفهوم تبدیل شود تا السنوبه‌ایی (یا به قول سحابی اسانه) آن را به عنوان «هنتی ترجمه‌ناپذیر» نیمه‌کاره بخوانند و به مریدان پُر بهدند که دارند از متنی شبه-مقدس و رازآمیز حرف

روایت دوم: ابراهیم حقیقی در جست‌وجوی یاران از دست‌رفته

می‌کرد و سرخوش بود، در ترجمه‌ها و نوشته‌هایش کهن‌اندیش و سخت‌گیر بود. (با کهنه‌اندیش یکی نیندارید، زبان و انتقال مفاهیم فرهنگ‌ها برایش سخت جدی بود. ماه‌ها می‌شد که به‌دنبال حتی تنها یک لغت فارسی مترادف در زبان دیگر بگردد. وزنه بزرگ رمان پروست را پهلوانانه بعد از سال‌های دراز از زمین ترجمه بلند کرد و آنقدر با وسواس ویراست‌ا تا گنجینه ادب فرنگ در ترجمه فارسی خالی نماند. با تمام جدیت در کار ترجمه و نقاشی و مجسمه‌سازی همچنان به کار روزنامه‌نگاری، یعنی حرفه قدیمی‌اش هم می‌پرداخت. به این سبب به‌روز بود و مطلع. از تمام اوضاع و اخبار و احوالات لازم برای روزنامه‌نگاری هوشمند و دارای نظر.

با آنکه هنگام نقاشی و حجم‌سازی به موسیقی کلاسیک اروپایی گوش داد،

کتاب نقاشی‌های سحابی، گزیده آثار یک هنرمند بزرگ است. آثار آدمی که می‌گفت من «چار چندکارهام» و به راستی که مردی همه‌فن حریف بود؛ نقاش، گرافیس‌ت، رمان‌نویس، مترجم، ناقد ادبی، روزنامه‌نگار مسایل اجتماعی، که در جوانی نمایشنامه‌ای بازی کرده بود و در میان‌سالی در نشریه سینمایی معتبری نوشته بود. سحابی همه‌کار کرد و در هر حوزه فرهنگی که به ذهنش رسید و ذوقی داشت فعالیت کرد. شهرتش در این میان، به خاطر دو کارش بود. کتاب‌هایی که ترجمه کرده بود و نقاشی‌هایی که کشیده بود. برای من که کار اصلی‌ام در حوزه‌های ادبیات و فلسفه است، ترجمه‌های سحابی همواره اهمیت بسیار داشته است. اما او نقاشی هایش را بسیار دوست داشت و علاقه داشت که او را با نقاشی‌هایش بشناسند. بارها در پاسخ به این سوال که مهدی این روزها چه می‌کنی، می‌گفت: «آقا نقاشی!». یک‌بار به من اعتراف کرد: «می‌دانی آرزویم این بود که فقط نقاشی کنم. یا از این جعبه‌ها بسازم». نقاشی‌های او شاید مخاطب را به یاد «اندی وارهول» و پاپ آرت بیندازد اما هیچ «ایسمی» به کارهای او نمی‌چسبد. نه اکسپرسیونیست است، نه کوپیست و نه هیچ چیز دیگری؛ فقط «مهدی سحابی» است.

«بیچه» در کتاب مهم «اریش تراژدی» می‌گوید، هنر تراژدی یونان آمیزای از دو عنصر «پولونی» و «دیونوسوسی» است. آپولون، خدای خورشید و عقل است و بر جنبه عقلانی هنر دست می‌گذارد. دیونوسوس، هم جنبه غریزی هنر و خدای شادی و خوشی است. نیچه می‌گوید ترکیب این دو موجب عظمت تراژدی شد. من فکر می‌کنم که آثار سحابی مثل زندگی‌اش است. کمتر هنرمندی هم -دست‌کم بین هنرمندان ایرانی، شناخته‌ام که این‌قدر شخصیت و اثرش به هم نزدیک باشد. آثار سحابی مثل زندگی‌اش دیونوسوسی و شاد و سرخوش است. اگر شناس این را ندانسته‌اید که سحابی از نزدیک بشناسید، با فیلمی که از زندگی او ساخته‌اند می‌توانید او را کشف کنید. آدمی که آشوبی، گردش و شادی زندگی را دوست دارد و همه اینها در آثار سحابی هست. نقاشی‌های او پر از رنگ است، سرشار از جن غریزی یک آدم که در نقاشی خوشبخت است. خوشبختی را در این آثار کاملاً احساس می‌کنید. این خوشبختی را سحابی با هنری عجیب به دیگران منتقل می‌کند و حالا با انتشار کتاب گزیده آثار مهدی سحابی بیش از همیشه جای خالی او را احساس می‌کنیم. این احساس که او نیست و اگر بود زندگی همه ما چقدر شادتر بوده مای که از نزدیک با او دوست بودیم و در خوشی‌ها و سختی‌ها با هم شریک بودیم. مهدی سحابی رفت، اما آثارش مانده است. ترجمه‌ها، مجسمه‌ها و نقاشی‌های او مانده و این کتاب را هم مدیون زحمت دوستان «شتر نظر» هستیم که در چاپ کتاب‌های هنری سنگ‌تمام می‌گذارند، با وجود همه مشکلاتی که دامنگیر عرصه فرهنگ است، کتاب‌هایی که این نشر در این چند سال منتشر کرده جزو مهم‌ترین آثار منتشرشده هنری بوده‌اند. در دو- سه ساله اخیر، دو دوست عزیزم را از دست داده‌ام که واقعا جایشان خالی است. یاورم نمی‌شود که نیستند. گاه با خودم فکر می‌کنم که چرا این دو سرافی از من نمی‌گیرند. انتظار دارم که گاهی مثل همیشه تلفتی بکنند و احوالی ببرند. این دو دوست، بیژن الهی و مهدی سحابی بودند که امروز جایشان در زندگی‌ام خیلی خالی است. کمتر دو نفری هم این‌قدر با هم فرق دارند، مثل دو قطب متفاوت. یکی درونگرا و تنها، بی‌اعتماد به خواننده‌ها و جامعه، و همیشه در مواجهه با این پرسش‌ها که برای چه کسی بنویسم و نوشته‌ام به چه دردی می‌خورد؟ چه کسی قرار است اینها را بخواند؟ چه تأثیری بر کسی می‌گذارد؟ او بیژن الهی بود و رفت. درحالی‌که بخش اعظم کارهایش هنوز منتشر نشده و دلش هم نمی‌خواست که بشود. شاعری بزرگ بود و مترجمی

بی‌آنکه تو را مجبور به موافقت کند. اگر نظر تو درست بود می‌پسندید و قبول می‌کرد. جهان را با تراژوی مهر می‌سنجید و درون چهره زمخت و پشت سیبل‌های بزرگش کودک‌مردی لطیف سرک می‌کشید. از قراضه‌ها، پریده‌ها و دور ریخته‌ها، مجسمه‌ها و نقاشی‌های رنگین و بازگوشانه می‌ساخت. جهان را چون دروش زیبا می‌خواست. هر چه در آثار تجسمی‌اش کودک‌وار بازی

